

Píše Michael Špirit

(E*forum, 04. 01. 2012)

Ve dnech po smrti Václava Havla byly citovány či přetiskovány hlavně esejistické práce, v nichž se spisovatel a později prezident přibližoval politickému poli a jeho praxi (Dopis Gustávu Husákovi, Moc bezmocných, Politika a svědomí). Nad úsilím o analýzu dominuje v těchto esejích rozvíjení obecných, programových či zdánlivě filosofických myšlenek. Bude snad prospěšné připomenout jiné Havlovy texty, v nichž se oproti ideologickému myšlení, těšícímu se mezi dnešními novináři takové popularitě, prosazovaly kriticismus a schopnost přesného pojmenování.

Ze strojopisných textů psaných v padesátých letech a tiskem zveřejněných většinou až ve třetím svazku Havlových Spisů (1999) je třeba upozornit na analýzy Kolářovy a Holanovy poezie a především na studii Nad prózami Bohumila Hrabala ze strojopisného sborníku Život je všude (1956). Ta dodnes představuje nejlepší formální a morfologický rozbor spisovatelových povídek – Havel v nich odkrývá rafinovanou konstruovanost, vypravěčskou koncentrovanost, systém syntaktických vztahů a především Hrabalův organizující konfrontační dějový princip. – S měsíčníkem Tvář (1964–1965 a 1968–1969) pojilo Václava Havla redakční a organizační angažmá (srov. nekrolog Bohumila Doležala z 18. 12. 2011 na <http://bohumildolezal.lidovky.cz>), jež se zrcadlí i v diskusních vystoupeních proti vedení Svazu československých spisovatelů v roce 1965 a v projevu na IV. sjezdu spisovatelského svazu (1967), jednom z mála, který se tam kriticky zabýval činností spisovatelské, nikoli státněpolitické administrativy. Ve Tváři samé otiskl Havel mimo jiné dvě pronikavé statě, úvahu Poznámky o polovzdělanosti (1964, č. 9–10), diagnostikující odvozený, nepravý, módní vztah k duchovním hodnotám, a polemiku Český úděl? (1969, č. 2), vystupující s téměř krutou, ale střízlivou věcností proti předvánoční motivující a chlácholivé eseji téhož titulu, ale bez otazníku, od Milana Kundery (Listy 1968, č. 7–8). – Po roce 1970, kdy byl Havel v Československu zbaven oficiálních publikačních možností, se vyznačují srovnatelně ostrým viděním jeho strojopisná pojednání o tvorbě jiných autorů (o kritikách J. Lopatky, o Českém snáři L. Vaculíka, o desce Hovězí porážka od The Plastic People of the Universe, o Milionovém jeepu J. Nováka) a reflexe vlastních prací (např. her Spiklenci, Largo desolato, Asanace). V tématech „volné“ esejistiky po propuštění z vězení v roce 1983 postupně převládá otevřené politické angažmá nesené tu více, tu méně obratnou směsí taktiky a „filosofování“. Výjimkou z tohoto trendu jsou Havlova vyjádření k mírotvorným aktivitám na Západě, formulovaná sice zdvořile a diplomatically, avšak jednoznačně vůči nemyslivým patetickým požadavkům na jednostranné odzbrojení (Anatomie jedné zdrženlivosti, 1985, Slovo o slovu, 1989).

Dosud nepřekonanou úroveň reflexí o Havlovi-umělci ustavily práce Jana Grossmana.

Ten v doslovu ke knižnímu vydání hry Zahradní slavnost (1964) určil frázi jako hlavního aktéra Havlova autorského rukopisu a rozvrhl pojetí dramatikova absurdního divadla v souvislostech umění 20. století. V předmluvě k Havlově komponované knize Protokoly (1966) pak vyzdvihl vnitřní jednotu autorových literárních druhů a žánrů, téma mechanizace člověka a jeho stratifikaci v prvních dvou Havlových hrách a nakonec apelativnost jako důsledek spisovatelova dialogického přístupu. – Pozorného a náročného průvodce po téměř všech Havlových hrách představují recenze havlovských inscenací či autorových textů od Sergeje Machonina, psané do roku 1969 a 1990–1991 pro Literární noviny a mezi tím pro samizdatová periodika. V poutavém a vyrovnaném stylovém nastavení přibližují Machoninovy stati nejen proměny inscenačních postupů a herecké výkony, ale také kritikova kritéria, akcentující oproti strukturním hodnotám Havlových her, jež oceňoval Grossman, zživotňující možnosti divadelních postav a jejich chování. – Dvě eseje Ivana M. Jirouse vynikají zpracováním umělecko-disidentsko-vězeňské zkušenosti, sdílené společně s Havlem. Interpretaci Horského hotelu Jirous v roce 1980 nápaditě vystavil jako modelový způsob nerozumění nebo nepochopení smyslu hry, a vyvážal ji přitom z jakékoli dobové sociologicko-politické reality. O šest let později při výkladu Larga desolata a Pokoušení podtrhl rozměr úzkosti, hanby a trapnosti, který v Havlových pracích není vázán na autobiografické vyznění, ale představuje „trvalý vnitřní pocit před i po zavření“ (sám Jirous jej o rok dříve tematizoval v básnické sbírce Ochranný dohled).

Po smrti Václava Havla se tyto ani jiné podstatné ohlasy (např. K. Kraus o aktovce Chyba, J. Lopatka o Dopisech Olze, J. Cieslar o Havlově esejistice) nepřipomínaly, pisatelé havlovských ohlédnutí si zcela vystačili se svou krátkodobou pamětí a sebedojímáním. Nedošlo proto ani na kritiky Havlových publicistických a politických názorů, třebaže právě jimi – a nikoli repetitivy, vyznáními či invokacemi – se přístup k Havlovu postoji ke světu teprve otevírá. Z druhé poloviny 80. let 20. století pocházejí texty Petra Rezka, psané pro samizdatová periodika Střední Evropa a Kritický sborník, v nichž autor mj. ukazuje Havlovo převzetí výrazu „život v pravdě“ od Jana Patočky jako ukvapené a v dalším užívání posunuté, nepřiměřené praktickému (nejen politickému) chování. Rezek tyto práce shrnul do knihy Filosofie a politika kýče (1991, 2., rozšířené vyd. 2007 jako první svazek vlastních Spisů), na jejíž téma navázal výbor statí z let 1986–2000 (s dovětkem z roku 2007) Démanty české filosofie (2011, Spisy 8), v nichž si autor dělá legraci z prací, jejichž původci se většinou bez věrojatného důvodu hlásí k Patočkovi a jež současně uznával a společensky nebo statutárně nobilitoval právě Václav Havel. Na Rezkovy neúprosné rozbory navázali Zdeněk Vašíček (Úskalí nepolitické politiky, in Přítomnost 1990, č. 2 → Přijetí podmínek, 1996, a Variabilní projekce Václava Havla, in sb. Kultura jako téma a problém dějepisectví, 2006), Petr Fidelius (Morálka v politice, in Literární noviny 1992, č. 21 → Kritické eseje, 2000) a Martin Hybler (Václav Havel a tradice sentimentálního kýče v české politice, in Babylon 15, 2005/06, č. 5).

Soustavným komentářem k Havlovým politickým projevům od roku 1990, soustředěným v šestém až osmém svazku vlastních Spisů (1999 a 2007), jsou publicistické stati a glosy Bohumila Doležala (od roku 2000 především

na internetovém zápisníku Události) a zejména Emanuela Mandlera. Ten některé z nich vybral do knihy *Nebát se a nekrást?* (1998) a využil je rovněž k syntéze *Oba moji prezidenti* (2004). V pietní atmosféře po Havlově úmrtí se zcela vytratila skutečnost, že byla také tématem Mandlerových textů: že během svého působení v politice i bývalý prezident prosazoval nejen ideje, ale také určité zájmy. Ty se přirozeně nekryly s finanční korupcí nebo samoučelným úsilím o moc, nýbrž se napájely převážně nadosobními a mravními ideály, což ale automaticky neznamenal, že tahy činěné ve prospěch těchto ideálů byly vždycky politicky „čisté“ nebo správné. Ne vždycky byl Mandlerův přístup adekvátní Havlovu stanovisku a činům, ale podstatné je, že jeho kritika (a kritika od dalších autorů) udržovala v českém veřejném prostoru, sužovaném mnoha neduhy, povědomí o politice jako o praktické činnosti, v níž *je* rozdíl „mezi politikem a dobrovolným charitativním pracovníkem“ (P. Fidelius). – Pro poznání závažného díla a myšlení Václava Havla udělalo těchto pár kritických hlasů víc než oddaní vykladači, stylově toliko obměňující Havlovu vlastní syntax.

www.ipsl.cz